

A MAGYAR FORRADALOM VISSZHANGJA ERDÉLYBEN

■ A magyarság több mint ezeréves történelmét forradalmak és szabadságharcok többszörös megismétlődése jellemzi és határozza meg: ilyen szabadságharcot vívott IV. Béla király serege a betörő tatár hordák ellen, Hunyadi János, Mátyás király, II. Lajos, Zrínyi Miklós (és sokan mások) az oszmán hódításokkal szemben, Bocskai István, Bethlen Gábor és II. Rákóczi Ferenc a Habsburg uralkodóház nemzetellenes törekvéseivel, és persze ennek a mindig (mondhatni: minden évszázadban) újra induló szabadságküzdelemnek volt nemzeti identitásunk tekintetében is meghatározó szakasza az 1848–1849-es szabadságharc, majd évtizedekkel később a magyar katonaság (mondjuk ki: a magyar Vörös Hadsereg) országvédő küzdelme a behatoló kisantant-csapatokkal szemben, utolsó alkalommal pedig a magyar nép utolsó nagy szabadságharca 1956 őszén az országra erőltetett idegen politikai rendszer, majd az országra támadó szovjet hadsereg ellen. Ezeknek a szabadságharcoknak a története valójában Magyarország történetével azonos, és tulajdonképpen szomorú tapasztalatot jelent, hogy országunk történetét elsősorban nem a békés építőmunkának (mint Szent István, IV. Béla, Mátyás király, a Mária Terézia uralkodásához köthető korszaknak vagy az 1867-es kiegyezést követő közel fél évszázados békekor-nak) kellett meghatározni, hanem a mindig ránk kényszerített szabadságharcoknak. Ezek csak ritkán végződtek olyan kompromisszumos megoldással (például a kuruc háborúk vagy a hatvanhetes kiegyezés után), amely lehetővé tette volna országunk és nemzetünk tartós felemelkedését és elhelyezkedését az európai népek között.

A forradalmak és szabadságharcok mondhatni „kegyelmi pillanatokban” indultak meg, midőn a közös reménység le tudta győzni a korábban szerzett szomorú tapasztalatokat. A huszadik század „sötét” történetének is volt egy ilyen „kegyelmi pillanata”, amely nemcsak Magyarország, hanem a szovjet birodalom alávetettségében élő kelet-közép-európai régió, mi több, az egész kontinens történelmi sorsában meghatározó szerepet kapott: az ötvenhatos magyar forradalomra, ennek szellemiségére gondolok. A forradalom előtörténete, lefolyása és utótörténete, illetve az ezek által meghatározott magyarországi szellemi, kulturális, irodalmi folyamatok akkor erősen hatottak az erdélyi magyarság körében is, jóllehet ennek a nemzetrésznek akkor nem lehettek kielégítő és naprakész információi a budapesti események felől. Azaz az erdélyi magyar irodalomban ugyanúgy megjelent és tartós maradt a magyar forradalom hatása és emléke, mint a magyarországiiban vagy a szlovákiaiban, a vajdaságiban és természetesen a nyugati magyar irodalomban. Mindez az irodalmi (és értelmi-ségi) gondolkodásban, illetve az írói művekben egyaránt kimutatható. Igen sok példát idézhetünk fel ennek igazolására, az egyik leghitelesebb tanúságtétel Kós Károly akkori levelei és naplójegyzetei, ezek a mögöt-tünk lévő évtizedben váltak megismerhetőkké.

Kós Károly 1956 őszén két hónapig (szeptember 10-től november 11-ig) Budapesten tartózkodott. Erdélyi magyar írók, közöttük az idősebb korosztályhoz tartozó Jancsó Elemér vagy a fiatalabbakat képviselő Lászlóffy Aladár hosszú évek kényszerű romániai „házi őrizete” után akkor látogathattak el ismét vagy éppen először (mint Lászlóffy is) a magyar fővárosba. Az idős (akkor hetvenhárom esztendő) Kós Károly személyes közelből élte át a magyar forradalom eseményeit. Régi barátjának és helikoni író-társának, Molter Károlynak írott 1956. december 3-i levelében olvashatók a következők: „Olyan forradalmat éltünk (akik éltünk), amilyen még nem volt a világon.” „Az ősszel, másfél évtized múlva, először sikerült kiutaznom Budapestre – olvasom egy következő Kós Károly-levelben, amely 1957. május 14-én íródott Tabéry Gézának. – Akartam még egyszer bár látni a várost, ahol az életet járni elkezdtem, és találkozni akartam néhány emberrel, meg akartam ismerni néhány embert, akiket munkájukért tisztellek. [...] reám csapott október 23-a, és én örvendtettem, hogy nov. 11-én nagyobb baj nélkül hazavergődhettem [...] láttam egy olyan grandiózus drámát, amilyent sem Szophoklész, sem Shakespeare, sem Madách még álmodban sem tudtak elképzelni. [...] Ez volt életemben a harmadik nagy nemzet-tragédia, melyet megéltem. És ez volt a legszörnyűbb.”

A leveleket követték a naplójegyzetek, ezek már nemcsak a budapesti tapasztalatokat rögzítették, hanem a Kolozsvárról érkezett vészjósló híreket is. A november 10-én, tehát még Budapesten keltezett bejegyzésben a következők olvashatók: „1956. október 23-án, a magyar szabadságharc kitérésének hírére a kolozsvári főiskolák diákjai is megmozdultak. Gyűléseket tartottak, és ott élesen bírálták a kormányzatot, a rendszer hibáit, és követeléseket hangoztattak, egyesek elbocsátását követelték stb., és akciót indítványoztak. A képzőművészeti intézet vegyes nyelvű (román és magyar). A román és magyar diákok közös gyűlést tartottak, közös izgató beszédeket mondanak, és közös indítványokat terjesztenek elő. Közülük a leghangosabbakat (két magyart és egy román – az egyik magyar neve Balázs, igen szegény vásárhelyi fiú és tehetséges festőnövendék) a román szekuritáté beidézte és letartóztatta. A román 2 nap múlva szabadon engedték. A két magyart hadbírótság elé állították. A tárgyalás december 13-án volt Kolozsváron, és a vád: államfelforgatásra izgatás. Az ítélet 7-7 esztendei börtön. A tanúk egyetlen komoly vádat sem igazoltak. A nyilvános tárgyalás közönsége elcsöndesült, és némán állott az ítélet kihirdetése után; fel kellett őket szólítani, hogy ürítsék ki a tárgyalótermet.”

Az ötvenhatos forradalom erdélyi tanúi, majd a forradalmi eseményeket és tapasztalatokat követő romániai megtorlás elszenvedői közé tartozott Dávid Gyula, a neves kolozsvári irodalom- és művelődéstörténész. Ő az akkor még létező Bolyai Tudományegyetem ifjú tanáráként járt Budapesten 1956 szeptemberében, majd hazatérve részt vett abban a szolidaritási mozgalomban, amely a magyar forradalom iránt érzett rokonszenvét fejezte ki. Az október 23-i budapesti tüntetés híreire a kolozsvári egyetemi ifjúság – akkor még nemcsak a magyar, hanem a román is – lelkesülten köszöntötte a demokratikus átalakulás reményét. Rokonszenvtüntetésre készülődtek, ennek megtartását megakadályozták az egyetemi hatóságok, illetve a politikai rendőrség. A kolozsvári román egyetem rektora azzal beszélte le a román diákokat a magyarokkal közös tüntetésről, hogy a budapes-

ti egyetemisták Erdély visszacsatolását követelik. Ez persze merő hazugság volt, hiszen október 23-án egyetlen olyan jelszó sem hangzott el, amely területi revíziót követelt volna. A kolozsvári tüntetés így elmaradt, Bukarestben és Temesváron ennek ellenére voltak egyetemista megmozdulások a magyar forradalom mellett, ennek következtében ítélték a román bíróságok súlyos börtönbüntetésre több száz magyar és több mint száz román fiatal.

A román pártvezetés eleinte bizonytalan volt abban, hogy milyen mértékben tűrheti el az egyetemisták szolidaritásának megnyilvánulásait. Jól jellemzi ezt a helyzetet Dávid Gyula *1956 Erdélyben és ami utána következett* „emléktöredéke”. Ebben a következők olvashatók: „Forró, zavaros napok voltak azok, nem csak a mi számunkra. A pártvezetés sem tudta, melyik lábára álljon. Emlékszem, október 25-én hirtelen nagygyűlést hívtak össze az Arany János utcai épület aulájába, s ott megszavaztattak egy táviratot az akkor frissen elismert Nagy Imre miniszterelnöknek címezve. Ebben bizalmunkról biztosítottuk őt és a szocializmus vívmányait védő magyar népet. Aztán három nap múlva összehívtak újra – kiderült, hogy táviratunk csak a tartományi pártbizottságig jutott el –, közben ugyanis rohamosan változott a magyarországi politikai helyzet. Ez alkalommal új szövegváltozat született: a Román Munkáspárt Központi Bizottságának, Gh. Gheorghiu-Dej elvtársnak volt címezve, s benne a Bolyai Egyetem tanszemélyzete és ifjúsága biztosította a pártot a szocializmus iránti hűségünkről. Ebben a változatban Nagy Imréről és a magyarországi eseményekről egy szó sem esett. Aztán újra eltelt néhány nap (persze ez a távirat sem ment el, mert már nem volt elég), s november 4-én délelőtt, amikor a kivonulásra ígéretet tett szovjet csapatok másodszer is lerohanták Magyarországot, megszavazásra került a harmadik változat, elítélve Nagy Imrét, aki az imperialisták járszalagjára került, s bizalmat helyezve a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányba. (E harmadik alkalmat »elblicceltem«, az ott történetekről csak utólagosak az értesülesem.)”

Az „emléktöredékek” írója maga is megszenvedte szolidaritásának nagyon is visszafogott kinyilvánítását, pontosabban megszenvedte azt, hogy a román kommunista hatalom a magyar forradalom hatására politikailag bizonytalan és ideges állapotba került. Dávid Gyula és néhány társa halottak napja előestéjén a Házsongárdi temetőbe zarándokolt (Kolozsváron sok ezer ember keresi fel ilyenkor halottait), és virágokat helyezett el a nevezetesebb erdélyi magyar sírokon. Ez szolgált ürügyül arra, hogy a Securitate több magyar fiatal értelmiségit, egyetemi hallgatót letartóztasson, és a szovjet típusú igazságszolgáltatás hagyományai szerint megrendezett koncepciók perek sorozatában hosszú évekre börtönbe vagy kényszermunkatelepekre küldje őket. Dávid Gyula temetői tiszteletadását „ellenforradalmi izgatásnak” minősítették, őt magát hét esztendei fogságra ítélték, vele együtt ítélték el Páskándi Gézárt és Bartis Ferencet, később Páll Lajos költőt, Varró János irodalomtörténészt, Csiha Kálmán református lelkészt, Lakó Elemér nyelvtudóst, majd még számos ifjú író, tudóst és más értelmiségit. Dávid Gyula, akár a többiek, kitöltötte a hosszúra szabott börtönbüntetést, ő és társai csak a Gheorghiu-Dej pártfőtitkár által jelzett korszak végeztével térhettek vissza választott hivatásukhoz.

A magyar forradalom – az értelmiségi reagálások, naplójegyzetek és természetesen kényszerpályákra térített írói sorsok mellett – a művek,

mindenekelőtt természetesen a költészet világában is nyomot hagyott. A magyarországi és a nyugati magyar irodalom emlékezetes művekben adott hírt arról, hogy milyen felszabadító érzések, majd milyen lelki gyötrelmek fűződtek 1956 eseményeihez. Számos költői vallomást találunk az erdélyi magyar irodalomban is, így Lászlóffy Aladár költészetében. Az akkor fiatal (tizenkilenc esztendő) költő egyetemi hallgatóként, egy szakmai kirándulás alkalmával került Budapestre, köszönhetően annak, hogy az esztendő nyaratól kezdve a kedvező politikai „klímaváltozások” következtében több erdélyi magyar írástudó is a magyar fővárosba látogatható, közéjük tartozott Lászlóffy is, akinek a forradalmi Budapest szerzett tapasztalatait versek sora, mondhatnám: egy egész „verses napló” örökítette meg. Az ötvenhatos „verses napló” első darabja *Ébresztő a forradalom első reggelén* címmel 1956. október 24-én keletkezett, és a következőképpen hangzik: „Köd van és statárium. A kivégzőosztag / tán el se látna az elítéltig. / Egy nemzet tudógyulladás a fő a ködben. / S egy tüdőlövés, ha köhögni mersz, már a góztól. / Köd van és statárium. / S mert a kivégzőosztagok / csak a puskacsőig látnak – / vaktába-szerzte az egész népre lövetnek. / Szabad a választás, proletárok! / A köd statáriumot, a statárium / örök ködöt hoz nektek. / Inkább a köd, inkább a golyó, inkább az árok!” A költemény egyszerre fejezi ki az elnyomó hatalom ellen felkelő pesti fiatalok tragédiáját és forradalmi elszántságát, azt, hogy a barikádok mögött életüket kockáztató, a fegyveres túlerőnek kiszolgáltatott ifjú forradalmárok (a „pesti srácok”) milyen tudatos bátorsággal voltak készen arra, hogy feláldozzák életüket.

Egész sor költemény követte ezt a verset, így a *Vasárnap hajnal*, a *Morgó magyar*, a *Néma tüntetés*, a *Sírfelirat*, a *Haladék vergődésre* címűek: belőlük mint „lírai naplóból” ismerhető meg az az élmény, amely a fiatal erdélyi költőt eltöltötte a magyar forradalom napjaiban, majd a forradalom leverése után. Közülük csupán a *Sírfelirat* című verset idézem: „Vérvörös ország ma Magyarország, / véres város ma Budapest. / A térkép tarka palletáján / a Pest színét ne is keresd, / a magyar színt ne is keresd. / Fekete ruha ma Magyarország / s piros kokárda Budapest. / Egyedül voltunk, egyedül éltünk, / egyedül halunk mostan meg.” Ez a rövid idézet is mutatja, hogy a kolozsvári költő a magyar irodalom egy igen régi, leginkább Széchenyi István szállóigéje nyomán elterjedt, majd Petőfi által is kifejezett (lásd: „Szétszórt hajával, véres homlokával / Áll a viharban maga a magyar”, *Élet és halál*; „Magára hagyták, egymagára / A gyáva népek a magyart”, *Európa csendes, újra csendes*) szorongató érzésének: az „egyedül vagyunk” érzésének adott hangot.

Az ötvenhatos magyarországi forradalom emlékét őrző erdélyi magyar költészetnek van egy emberi tragédiákat őrző korpusza is: az 1956 után bebörtönzött fiatal költők „börtönverseire” gondolok. A magyar forradalom leverése után Erdélyben tömeges mértékben torolták meg azt, ha valaki a legcsekélyebb módon is kinyilvánította rokonszenvét és szolidaritását a budapesti események iránt. A romániai börtönökben: Szamosújváron, Jilaván és kényszermunkatáborok (a Duna-deltában található „kolóniák”) mélyén jöttek világra azok a versek, amelyek nemcsak a magyar forradalom emlékét és méltóságát fejezték ki, hanem az erdélyi magyar irodalom kiszolgáltatottságát is.

Számos fiatal erdélyi magyar költőnek vannak ilyen börtönversei, ezek szinte kivétel nélkül az 1956-os forradalomra következő megtorlások áldozataként kerültek hosszú évekre a börtönlét infernális körülményei közé. Közülük Páskándi Gézának, Páll Lajosnak és a később (a rendszerváltozás után) a kolozsvári református egyházkerület püspökének tisztét betöltő Csiha Kálmánnak ismereteseek a börtönversei. Ezekben a költeményekben nemcsak a rabság kilátástalansága, nélkülözései és fájdalmai kapnak hangot, hanem a lélek ellenálló ereje és reménysege is.

Közülük Páll Lajosnak a Duna-deltában egy rabok szálláshelyéül szolgáló uszályon írott *Andromaché uszályán* című versére hivatkozom: „Rozsdás vas-szörny, mi a Dunán lebeg, / Szeptember már, de még kegyetlen nyár van [...] este a lomha Andromachén, / Keskeny pallókon le s föl, mint a hangyák, / Járunk; fönt ég, lenn taposott remény.” Vagy Páskándi Gézának a régi „betyárromantika” hangjait idéző *Betyárrigmus ötvennyolcban* című versére, amely hetyke önérettel küzd meg a rabság embertelen körülményeivel: „Olyan nagyon nem is bánom. / Egy ideig lesz lakásom, / Nem fogja a házbért kérni, / Elsején majd Irén néni, / S végre elmondhatom bátran, / Hogy nem élek szabadságban.”

Mindebből az a tanulság adódik, hogy 1956 valóban nemcsak Budapest, nemcsak Magyarország, hanem az egész magyarság, mi több, ha a forradalommal szolidáris román, orosz, ukrán fiatalokra gondolok, valamiképpen a kelet-európai nemzetek forradalma volt: európai forradalom és európai történelem. Ennek a tanulságnak az összegzéseként álljanak itt Páskándi Géza szavai: „Ötvenhat persze gyűjtőfogalom. Medence. Tenger. Minden oldalról futottak belé a folyók. Ezért volt valóban mindenekelőtt nemzeti szabadságharc, ahogy régebb írtam: forradalmi szabadságharc. De elsőként nemzeti szabadságharc, mert hozzánk a diktatúrát idegen erők hozták, így a szabadságharc ab ovo a polgári demokráciáért is zajlott, hiszen utóbbit épp a Szovjetunió és a kommunista párt vette el tőlünk. (Mások rábólintásával persze.) Vagyis a szabadságharcban immanensen foglaltatott a demokráciáért vívott küzdelem. Ezért tautologikus, ha azt mondjuk: a magyar '56 a nemzeti szabadságért és a demokráciáért szállt síkra. Szerintem a második – a demokrácia – magától értetődő. '56 ugyanakkor közvetve az egész térség felszabadítását is célozta – hatásaiban.” Ez a felszabadítás-felszabadulás azonban csak hosszú évtizedek multáival érkezett el, akkor is ellentmondásosan, korlátozottan és bizonytalanul. A magyar ötvenhat szellemisége: politikai és morális öröksége ezért ma is időszerű (ahogy 1848 öröksége is). A magyar forradalmaknak, talán szomorúan mondom ezt, mindig inkább erkölcsi és eszmei örökségük volt, mint politikai. El lehet gondolkodni ezen.

Pomogáts Béla